

**Історичні події російсько-турецької війни  
1787–1791 років навколо фортеці Очаків.  
Чорноморський флот у документах Г. О. Потьомкіна  
та О. В. Суворова, архіву Одеського товариства історії  
та старожитностей**

(За матеріалами фондів Інституту рукопису та бібліотечних фондів  
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського)

**Анотація:** В статті представлені історичні матеріали з Інституту рукопису та бібліотечних фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, щодо російсько-турецької війни 1787–1791 рр., Чорноморського флоту. «Журнал» подорожей російської імператриці, друковані документи Г. О. Потьомкіна та О. В. Суворова представлені в статті у зв'язку з побудовою Чорноморського флоту та воєнними подіями навколо фортеці Очаків (1788). Ці історичні документи залишаються маловідомими для дослідників та містять значний інформаційний ресурс для висвітлення питань воєнної історії Росії та України другої половини XVIII ст.

**Ключові слова:** бібліотечні фонди, флот, історичні документи.

Бібліотечні фонди Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, фонди Інституту рукопису містять значний історичний матеріал, щодо подій російсько-турецької війни 1787–1791 рр., фортеці Очаків, будівництва Чорноморського флоту.

Для дослідження історичних подій навколо фортеці Очаків у 1787–1788 рр. важливими залишаються документи Г. О. Потьомкіна та О. В. Суворова, які зібрані в окремі книги. Книги в яких містяться друковані історичні джерела, листи Г. О. Потьомкіна та О. В. Суворова, опис історичних подій навколо фортеці Очаків у 1788 р. та рукописні карти, щодо російського флоту під Очаковом у 1788 р. зберігаються у маловідомих історико-культурних фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Інститут рукопису НБУВ зберігає рукописні документи з фонду Архіву Одеського товариства історії та старожитностей, (Архів Одеського общества истории и древностей. Ф. V. 726). Серед унікальних рукописних документів з цього «Архіву», щодо подій пов'язаних з розбудовою Чорноморського флоту, напередодні російсько-турецької війни 1787–1791 рр., можливо відмітити «Журнали Разных путешествий

предприемлемых с 1780 года Екатериною Великою, Императрицею всероссийскою». Збірка цих рукописних документів містить «Журнал высочайшему ея императорского величества путешествию из Санкт-Петербурга в Киев через Кременчуг, в Херсон и Старый Крым, а от туда через Полтаву, Харьков, Белгород, Курск, Орел и Тулу, в Москву; и из Москвы в Санкт Петербург продолжавшемуся 1787-го года. Января с 2-го июля по 12-е число». В цьому рукописному документі відмічено, що під час цієї подорожі російська імператриця відвідала головні міста в яких будувались на спускались на воду кораблі Чорноморського флоту. На початку травня 1787 р. імператриця перебувала в Херсоні, в другій половині травня (1787) у Севастополі, на початку червня (1787) в Кременчузі. Князь Г. О. Потьомкін був призначений главнокомандуючим над Чорноморським флотом. Російську імператрицю супроводжували іноземні міністри, послы, воєначальники. Серед них були римський імператорський посол граф Кобенцель, від французького двору — Граф Сегюр, посол Великої Британії фіц Герберт, гетьман великий коронний польський граф Браницкий, принц де Лінь, граф д'Еспан,

генерал-порутчик австрійський принц де Насау, гранд іспанський.

За рукописним документом, 12 травня 1787 р. імператриця прибула в Херсон. В Херсоні вона відвідала ново побудовану церкву Святої Великомучениці Катерини, проїхала мимо адміралтейства, та прибула в палац міста разом з графом Фалкенштейном. Тут імператрицю очікував князь Станіслав Понятовський, племінник польського короля та російський повномочний міністр, дісний статський радник Булгаков, якій приїхав з Константинополю.

13 травня 1787 р. о 15-й годині в Херсоні в присутності імператриці були спущені на воду побудовані при Херсонському адміралтействі два воєнних корабля та один фрегат: вісьмидесятигарматний корабель Іосиф другій; шести десяти гарматний корабель Володимир та п'яти десяти гарматний фрегат Олександр.

Готуючись до війни з Туреччиною на Чорному морі, російська імператриця в Херсоні у травні 1787 р. підвищила у військових званнях офіцерів Чорноморського флоту.

Чорноморського флоту капітана першого рангу Микола Мордвінов та граф Марк Войнович були підвищені в контр-адмірала. Капітани першого рангу Панаїотій Алексіано та Федір Ушаков були підвищені російською імператрицею в капітани бригадирського чину. Капітани другого рангу Степан Вельяшев, Гаврила Голенкін, Павло Пустошкін були підвищені в капітани першого рангу. Корабельний майстер, підполковник Семен Афанасьєв був підвищений в чин полковника. Капітан-лейтенант флоту Іван Пушин був підвищений в капітани другого рангу. Полковник Микола Корсаков за роботи по будівництву Херсона був проізданий в інженер-полковники.

Віце-адміралу Пушину, командуючому Дніпровською флотилією російською імператрицею був пожалований орден Св. Александра Невського. Екіпажу на військових морських суднах в Херсоні було наказано видати півгодове грошове жалування<sup>1</sup>.

Листи Г. О. Потьомкіна до Катерини II, щодо кораблів Насау Зігена під Очаковом у 1788 р. зібрані у книзі «Екатерина II и Г. А. Потемкин. Личная переписка 1769–1791». Издание подготовил В. С. Лопатин. — Москва, 1997. Документи О. В. Суворова про Насау Зігена містяться в книзі «А. В. Суворов. Документы». — М., 1951. — Т. 2.

У жовтні 1787 р. князь Г. О. Потьомкін наказав Чорноморському правлінню (м. Херсон) розробити проект легких гребно-вітрильних

суден. Побудова їх перебувала під контролем Г. О. Потьомкіна. Наприкінці серпня 1789 р. Г. О. Потьомкін надіслав контр-адміралу графу М. Войновичу, що замінив М. Мордвінова на посаді керівника Адміралтейського управління в грудні 1788 р. наказ: «Судна ж, котрі я призначаю повинні використовуватися і як весельні в Лимані, і вітрильні в морі...»<sup>2</sup>. Цей крок князя Г. О. Потьомкіна була відповіддю Росії на Шведські суднобудівні програми, які передбачали побудову канонерок з важкими гарматами на борту<sup>3</sup>. Складні вимоги воєнного часу російсько-турецької війни 1787–1791 рр., прагнення Російської імперії здобути фортецю Очаків створювали обставини для появи нових кораблів для Насау Зігена, які повинні були мати на озброєнні важкі гармати та були схожі на судна запорозьких козаків.

Нові кораблі для Насау Зігена у 1788 р. планувалось будувати таємно під містом Кременчуг. Судна для Насау Зігена будувались з урахуванням конструкційних особливостей суден запорозьких козаків, вони отримали назву «Кременчугские лодки» в російських картографічних документах.

В секторі картографії НБУВ зберігається збірка рукописних карт «Планы сражений Российского флота с Турецким. №17389». В цій збірці міститься рукописна карта «План Очаковского сражения 1788 года. План 1». На карті відмічено: «Гребная флотилия под начальством принца Насау. Галер, двойных шлюпок, плавающих батарей и вооруженных баркасов — 65. Казачьих лодок — 60. Кременчугских лодок — 22.». Карті належали бібліотеці Одеського товариства історії та старожитностей, Державній Публічній бібліотеці УРСР<sup>4</sup>.

4 березня 1788 р. з міста Елисавет Потьомкін писав до Катерини II про те що має їхати в Кременчуг, щоб зайнятися справами побудови нових кораблів для воєнної компанії під фортецею Очаків у 1788 р. Г. О. Потьомкін писав, що існувало багато труднощів в цій справі: матроси та теслярі ще не прибули, частина ріки Дніпра до Кременчуга була покрита льодом<sup>5</sup>. В армії Г. О. Потьомкіна існувала нестача морських офіцерів. На гребні судна Г. О. Потьомкін планував посадити армійських офіцерів та писав, що Насау Зіген «пренаполнен усердия: он у меня будет другой Суворов». Судна для Насау Зігена під Кременчугом будувались в глибокій таємниці В журналі «Русская старина» май 1875 міститься лист в якому Г. О. Потьомкін писав О. В. Суворову « В Кременчуге у меня наподобие запорожских лодок будет 75,

могущих носить и большие пушки» Г. О. Потьомкін планував відправити кораблі для Насау Зігена Дніпром. Насау Зіген з великою охотою поступав під командування О. В. Суворова, якого дуже любив та поважав за військовий досвід. О. В. Суворов тепло зустрів Насау Зігена, меж ними розпочалося відверте, ділове листування.

17 квітня 1788 р. О. В. Суворов направив рапорт Г. О. Потьомкіну про вибір бази для кораблів Насау-Зігена. О. В. Суворовим була вказана станція-пристань Кізлярич на Кінбурнській косі. На цій пристані турки мали стоянку для навантаження солі. Лист міститься у книзі «А. В. Суворов. Документи»<sup>6</sup>.

У 1786 р. Насау-Зіген прибув в Росію та познайомився з Г. О. Потьомкіним. Насау-Зіген знаходився в свиті імператриці. Катерина II під час подорожі на південь Росії. Після розриву з Туреччиною він був прийнятий на російський флот в чині контр-адмірала. 17–18 червня 1788 р. він розбив турецький флот під Очаковом та 1 липня 1788 р. кораблі Насау Зігена нанесли вирішальну поразку останній частині турецького флоту, яка знаходилась на водному просторі під стінами фортеці Очаків.

За військову хоробрість в воєнних операціях російського флоту на водному просторі навколо

Очакова Насау Зіген був нагороджений чином віце-адмірала. 24 липня 1788 р. — орденом святого Георгія — 2-го класу. Цю нагороду Насау Зіген отримав за мужність на Очаківському лімані 7 червня 1788 р. при стримуванні турецького флоту під командою Капітана паші та одержану над ним знамениту перемогу<sup>7</sup>.

Експозиція воєнно-історичного музею в м. Очаків створювалась в період панування марксистсько-ленінської ідеології в радянській історичній науці на Україні. В період радянського режиму експозиції музеїв півдня України не змогли отримати європейської деталізації історичних подій. В сучасний період європеїзації гуманітарної науки на Україні безумовно в перспективі постане питання про поширення наукової інформації в експозиції воєнно-історичного музею в м. Очаків, щодо конструкцій кораблів Насау Зігена, історичних подій воєнних баталій на водному просторі навколо фортеці Очаків у 1788 р.

Безумовно маловідомі історико-культурні фонди НБУВ, щодо історичних подій навколо фортеці Очаків у 1788 р., залишають певні перспективи для історичних досліджень маловідомої історіографії та історичних джерел та поповнення новою науковою інформацією експозицій музеїв Півдня України.

<sup>1</sup> ІРНБУВ — Ф.V.—726 / [Архив Одесского Общества Истории и Древностей].; Журнал разных путешествий предприемлемых с 1780 года, Екатериною великою, императрицею всероссийскою [90-е г.г. XVIII]—175 с.; Журнал высочайшему ея императорскому величеству путешествию из Санкт Петербурга в Киев через Кременчуг, в Херсон и Старый Крым, а от туда через Полтаву, Харьков, Белгород, Курск, Орел и Тулу, в Москву; и из Москвы в Санкт Петербург продолжавшемуся 1787—го года. Января с 2-го июля по 12-е число. — С. 45—125.

<sup>2</sup> Рижева Н. О. Історія суднобудування на теренах України. — Київ, 2008. — С. 50.

<sup>3</sup> Кобалия Д. Р. Днепровская гребная флотилия в первой половине XVIII века. — Запорожье, 2010. — 204 с.

<sup>4</sup> Якубова Т. А. Маловідомі картографічні фонди НБУВ що до вивчення історії фортеці Очаків та Північного Причорномор'я /Т. А. Якубова // Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства. — Львів, 2009. — С. 159—161.

<sup>5</sup> Екатерина II и Г. А. Потемкин. Личная переписка 1769—1791 / Издание подготовил В. С. Лопатин. — М., 1997. — С. 271—813.

<sup>7</sup> А. В. Суворов. Документы. — М., 1951. — Т. 2. — 681 с.

<sup>8</sup> Нассау-Зиген, Карл Генрих // <http://ru.wikipedia.org/wiki/>

Thank you for evaluating AnyBizSoft PDF Splitter.

A watermark is added at the end of each output PDF file.

To remove the watermark, you need to purchase the software from

<http://www.anypdftools.com/buy/buy-pdf-splitter.html>